

บทที่ ๒

พระราชประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราช

การศึกษาพระราชประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราชนั้น เพื่อให้ทราบเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจของพระองค์ แต่เนื่องจากพระราชกรณียกิจดังกล่าวมีมาก ไม่สามารถจะนำมากล่าวได้ทุกประการ ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ค้นคว้าเฉพาะประเด็นที่น่าสนใจ และเกี่ยวข้องกับภูมิหลังประวัติศาสตร์ของชมพูทวีป พระราชประวัติพระเจ้าอโศกมหาราช บทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราช โดยมีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ ภูมิหลังประวัติศาสตร์ชมพูทวีปและอาณาจักรของพระเจ้าอโศกมหาราช

ในสมัยพุทธกาล เมื่อก่อนพุทธศักราช ๒๕๐๐ กว่าปีมาแล้วตอนนั้นประเทศอินเดียเรียกว่าชมพูทวีป เป็นดินแดนที่กว้างใหญ่ไพศาล มีอาณาจักรหรือแว่นแคว้นมากมาย ในสมัยพุทธกาลถือว่าอินเดียหรือชมพูทวีปนี้มีแว่นแคว้นใหญ่อยู่ ๑๖ มหาชนบท^๑ ด้วยกัน ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

๑. แคว้นกัมโปละ มีเมืองหลวงชื่อ ทวารกะ
๒. แคว้นกาสิ มีเมืองหลวงชื่อ พาราณสี
๓. แคว้นกुरु มีเมืองหลวงชื่อ อินทปละ
๔. แคว้นโกศล มีเมืองหลวงชื่อ สาวัตถี
๕. แคว้นคันธาระ มีเมืองหลวงชื่อ ตักศิลา
๖. แคว้นเจติ มีเมืองหลวงชื่อ โสตถิวัตติ
๗. แคว้นปัญจาละ มีเมืองหลวงชื่อ กัมปิลละ
๘. แคว้นมคธ มีเมืองหลวงชื่อ ราชคฤห์
๙. แคว้นมัจฉะ มีเมืองหลวงชื่อ วิศวภู
๑๐. แคว้นมัลละ มีเมืองหลวงชื่อ กุสาวดี (แต่ภายหลังแยกเป็นกุสินาราและปาวา)
๑๑. แคว้นวังสะ มีเมืองหลวงชื่อ โกสัมพี
๑๒. แคว้นวัชชี มีเมืองหลวงชื่อ เวสาลี (ไพศาลี)
๑๓. แคว้นสุรเสนะ มีเมืองหลวงชื่อ มถุรา
๑๔. แคว้นอวันตี มีเมืองหลวงชื่อ อุชเชนี
๑๕. แคว้นอังคะ มีเมืองหลวงชื่อ จัมปา
๑๖. แคว้นอัสสกะ มีเมืองหลวงชื่อ โปตลิ (โปตละ)

นอกจากมหาชนบทหรืออาณาจักร ๑๖ นี้แล้ว ยังมีแคว้นอื่นๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ที่พอจะประมวลมาได้ดังนี้

^๑ อด.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๕/๒๕๕.

๑. แคว้นโกเลียะ มีเมืองหลวงชื่อ เทวทหะ (รามคาม)
๒. แคว้นภคคะ มีเมืองหลวงชื่อ สูงสมุทรคีระ
๓. แคว้นมัททะ มีเมืองหลวงชื่อ สาคละ
๔. แคว้นวิเทหะ มีเมืองหลวงชื่อ มิถิลา
๕. แคว้นสักกะ มีเมืองหลวงชื่อ กบิลพัสดุ์
๖. แคว้นสุนาปรันตะ มีเมืองหลวงชื่อ สุปปรากะ
๗. แคว้นอังคตตราปะ เมืองหลวงเป็นเพียงนิคมชื่ออาปนะ

แคว้นใหญ่และมีอำนาจมากในสมัยพุทธกาลก็คือ แคว้นโกศล แคว้นมคธ และแคว้นวัชชี ในสมัยต้นพุทธกาล แคว้นมคธมีพระเจ้าแผ่นดินพระนามว่าพิมพิสาร ครั้นถึงปลายพุทธกาล พระเจ้าอชาตศัตรูซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร ได้ส่งอำมาตย์ ชื่อวิศวการพราหมณ์ เข้าไปยุแหย่ทำให้กษัตริย์ลิจฉวีที่ปกครองแคว้นวัชชีแตกความสามัคคีกันหมด เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูยกทัพไป พวกกษัตริย์วัชชีคือพระเจ้าลิจฉวีทั้งหลายมีความอ่อนแอไม่พร้อมใจกันที่จะรบก็เลยพ่ายแพ้ อาณาจักรวัชชีก็สูญสิ้น ตกเป็นเมืองขึ้นของแคว้นมคธสืบมา

สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช อาณาจักรมคธของพระเจ้าอโศกนั้นกว้างใหญ่ยิ่งกว่าประเทศอินเดียในปัจจุบัน เป็นอินเดียยุคที่มีดินแดนกว้างใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ของประเทศ แต่ก็ใหญ่ออกไปทางสองปีก คือทางทิศตะวันออกและทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งออกไปทางปากีสถาน และอาฟกานิสถาน ส่วนทางใต้ครอบคลุมไปหมด เพราะพระเจ้าอโศกทรงหยุดแผ่ขยายอาณาจักรหลังจากทำสงครามชนะแคว้นกลิงคะ ต่อมาหลังพุทธกาล เมื่อสิ้นราชวงศ์ของพระเจ้าอชาตศัตรู แล้วก็มีการย้ายเมืองหลวงจากราชนคร มาอยู่ที่ปาฏลิบุตร ซึ่งตอนนั้น เป็นเวลาที่แคว้นวัชชีสูญสิ้นไปแล้ว แคว้นมคธเจริญสืบต่อมา จนกระทั่ง ปาฏลิบุตร ได้มาเป็นเมืองหลวงของพระเจ้าอโศกมหาราช^๒

ความหมายทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ทรงเป็นเอกอัครราชูปถัมภกที่สำคัญในตำนานของพระพุทธศาสนา คือ พระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งครองราชย์เหนือภารตประเทศแทบทั้งหมด เมื่อพระพุทธศาสนายุกล่วงไปได้ราว ๓๐๐ ปี ในบรรดาศิลาจารึกที่พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้สร้างขึ้นไว้ นั้น เสาหนึ่งมียอดเป็นรูปอโศกสิงห์พร้อมด้วยพระธรรมจักร ซึ่งบัดนี้เป็นเครื่องหมายประจำชาติของรัฐบาลอินเดีย กล่าวคือธรรมจักรปรากฏอยู่บนธงชาติและอโศกสิงห์เป็นตราที่ประทับไปกับหนังสือราชการต่างๆ ทางคัมภีร์ฝ่ายพุทธศาสนาอ้างพุทธทำนายว่า สามร้อยปีแต่พุทธปรินิพพานปาฏลิบุตร ซึ่งเป็นนิคมชนบทอันเล็กน้อยจักได้เป็นอัครมหานคร^๓

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ยืนยันให้ทราบว่า พระพุทธศาสนาในยุคพุทธกาลก็ดี หลังพุทธกาลในศตวรรษที่ ๑-๒ หรือ ๒๐๐ ปีหลังพุทธ-ปรินิพพาน พระพุทธศาสนายังไม่แผ่ไปกว้างขวางมากนัก พระพุทธศาสนาแผ่ออกจากอินเดียไปยังดินแดนต่างๆ ในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ในขณะที่ศาสนจักรมีการแตกแยกกันออกเป็นนิกายต่างๆ ถึง ๑๘ นิกายนั้น ได้เกิดความ

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *จาริกบุญ-จาริกธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔.

^๓ ส. ศิวรักษ์, *ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๘.

เปลี่ยนแปลงขึ้นทางอาณาจักรเช่นเดียวกันคือ ราชวงศ์สุสุนาคซึ่งครอบครองอาณาจักรมครถูกทำลายลงโดยราชวงศ์นันทะ เมื่อสิ้นรัชสมัยของพระเจ้ากาฬโคศราช ราชวงศ์นันทะได้ย้ายราชธานีกลับมาที่ปาฏลีบุตรอีก ปกครองสืบต่อกันมาจนถึงพระเจ้าธรรมาทมะ อันเป็นกษัตริย์องค์ที่ ๙ ในราชวงศ์นันทะ อารยันได้ถูกขับไล่จากต่างแดนรุกราน คือ พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช ชนชาติกรีกได้ยกทัพมาตีดินแดนต่างๆ ทางทวีป เอเชียในปี พ.ศ.๒๐๙ หลังจากมีข่าวว่าพระเจ้าอเล็กซานเดอร์สวรรคตแล้ว บรรดาแม่ทัพกรีกที่ปกครองดินแดนในเอเชียกลางและอินเดีย พวกเขากันประกาศตนไม่ยอมขึ้นกับอาณาจักรกรีกในยุโรป แม่ทัพแต่ละคนต้องการเป็นตัวแทนของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ จึงทำสงครามแย่งอำนาจกันยุ่งเหยิง คราวนั้นแม่ทัพกรีกซึ่งควบคุมแคว้นปัญจาบได้จับพระเจ้าเปารวะประหารชีวิตชาวอินเดียต่างโกรธแค้นจึงพากันจับอาวุธขับไล่กองทัพกรีก^๔

ในคัมภีร์มหาวงศ์กล่าวว่า มีชายหนุ่มคนหนึ่งชื่อ จันทรคุปต์ ได้รวบรวมผู้คนเพื่อขับไล่กองทัพกรีกเช่นเดียวกับกลุ่มอื่นๆ จันทรคุปต์ มีเชื้อสายมาแต่ศากยวงศ์ของพระพุทธเจ้า เมื่อพระเจ้าวิฑูทกะ โอรสพระเจ้าปเสนทิโกศลลี้ภัยจากศากยวงศ์นั้น มีเจ้าศากยะพวกหนึ่งอพยพหลบหนีไปทางแถบภูเขาหิมาลัย พบสถานที่อันร่มรื่นก็ก่อไปด้วยเสียงนกยูง จึงสร้างนครใหม่และตั้งชื่อว่า “เมารยะนคร” หรือ “โมริยะนคร” ตามชื่อของนกยูง และมีกษัตริย์ปกครองต่อมา ครั้นถึงพุทธศตวรรษที่ ๒ ก็เสียเมืองแก่คนอื่น พระเจ้าแผ่นดินถูกประหารชีวิต แต่เมเหสีหนีรอดไปได้ เมเหสีองค์นี้มีครรภ์แก่หลบหนีมาอยู่ในนครปาฏลีบุตรและประสูติโอรสเป็นชาย คือจันทรคุปต์นั่นเอง ความจริงแล้วจันทรคุปต์เคยชกมวยกำลังเพื่อชิงราชสมบัติของกษัตริย์นันทะมาก่อน แต่ความลับรั่วไหลเลยหลบไปอยู่นครตักศิลา พอพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ยกทัพตีอินเดีย จันทรคุปต์อาสาทางให้แก่กองทัพกรีก ครั้นกองทัพใหญ่กรีกถอนกำลังกลับ เลยถือโอกาสรวบรวมกำลังพลแถวแคว้นปัญจาบกับแคว้นมคธ เมื่อรวบรวมกำลังพลได้มากแล้ว จันทรคุปต์ก็นำกำลังเข้าตีกองทัพกรีกในปัญจาบแล้วยกเข้าตีนครใหญ่แคว้นมคธยุคนั้นกษัตริย์ผู้ครองแคว้นคือพระเจ้าธรรมาทมะ กษัตริย์องค์นี้ตีทัพจันทรคุปต์แตกยับเยินไป

ขณะที่หลบซุกซ่อนอยู่ในป่านั้น วันหนึ่งจันทรคุปต์ได้ยินหญิงคนหนึ่งด่าลูกซึ่งอยากกินขนม แล้วใช้ปากกัดตรงกลางแผ่นขนมเบื้อง ซึ่งกำลังร้อนๆ อยู่ ว่า “ไอ้ลูกโง่ หาปัญญามาได้ มึงควรกัดแต่ริมเข้าไปก่อนซิ แต่นี่กลับโลกกัดเอาตรงกลางแผ่นขนมที่ร้อนแล้วทั้งขนมเสีย มึงนี่ควรเป็นลูกหมาโจรจันทรคุปต์ เพราะจะตีบ้านเมืองเขาคควรที่จะตีจากบ้านเมืองเล็กชายแดนเรื่อยเข้ามาก่อน แต่กลับโลกเข้าตีเมืองใหญ่เหลือกำลังของตัวจึงแตกหนีพ่ายยับเยินไป เหมือนมึงโลกกินขนมเบื้องที่กำลังร้อนตรงกลาง” จันทรคุปต์ได้ยินคำด่าลูกของหญิงผู้นั้นก็เลยคิดได้ จึงวางแผนชกมวยกำลังใหม่ ยกกองทัพเข้าตีตามชนบทเมืองเล็กๆ ก่อน แล้วจึงเคลื่อนทัพเข้าตีเมืองใหญ่ๆ ยึดเมืองสำคัญได้หมดและนำทัพเข้าตีพระนคร พระเจ้าธรรมาทมะต่อสู้อย่างกล้าหาญจนสิ้นพระชนม์ในสนามรบ จันทรคุปต์ปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์สมบัติและตั้งราชวงศ์โมริยะ ดังกล่าว ทรงครองราชย์สมบัติต่อจากพระเจ้าธรรมาทมะ ระหว่างนั้นเป็นเวลาการรบปราบปรามแคว้นต่างๆ ในลุ่มแม่น้ำคงคา การขับไล่กองทัพกรีกให้พ้นไปจากอินเดีย เพราะปรากฏว่าเซลูโกส มีอำนาจในบาบิโลนแทน พระเจ้าอเล็กซานเดอร์ ยกกองทัพตีบาบิโลนได้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗ อีกปีหนึ่งต่อมาจึงยกทัพเข้าอินเดียโจมตีแคว้นปัญจาบ ทหารกรีกกับทัพมคธเผชิญหน้ากันในสมรภูมินครปาฏลีบุตร เรื่องดังกล่าวนี้ เมกาสเทเนส แม่ทัพ

^๔ นวม สงวนทรัพย์, พระเจ้าอโศกมหาราช, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๕.

ของพระเจ้าเซลิอุโคสบันทึกไว้ในบันทึกส่วนตัวว่า ท้าวมครมีกำลัง ๔๐๐,๐๐๐ คน กองทัพช้าง ๔,๐๐๐ เชือก กองทัพทั้งสองฝ่ายทำอะไรกันไม่ได้ เลยเลิกทัพกัน พระเจ้าเซลิอุโกสยอมยกแคว้นภาคเหนือของอินเดีย ๔ แคว้นให้แก่ฝ่ายมคร พระเจ้าจันทรคุปต์ยกช้าง ๕๐๐ เชือกเป็นเครื่องแลกเปลี่ยน เล่าต่อกันว่า พระเจ้าเซลิอุโคส ทรงยกพระธิดาถวายพระเจ้าจันทรคุปต์องค์หนึ่งด้วย ๔ ในรัชสมัย ของพระองค์มี ข้าศึกมากจึงต้องมีการปราบปรามกันอยู่เสมอ ในขณะที่พระองค์ทำตนเป็นมหาโจรอยู่นั้น ได้ศึกษาชีวิต และผลงานของศาสดาทั้งหลายไปด้วย จนเกิดประทับใจในชีวิตประวัติของท่านวรรณมาณ หรือ มหาวีระ จนยอมรับเป็นศาสดาของตน จันทรคุปต์ได้อาจารย์ที่ปรึกษาคนสำคัญชื่อ จาณกยะ ซึ่งในมหาวังสะ เรียกว่าปาลมกพราหมณ์ ได้เพียรพยายามยึดครองบ้านเมืองในราชอาณาจักรมครหลายครั้งจนประสบความสำเร็จ

ในรัชสมัยของพระเจ้าจันทรคุปต์ ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์เมารยะ หรือโมริยะ พระองค์ ฝึกฝนในศาสนาเซนหรือพวกนิครนถ์ หลังจากทรงครองราชย์อยู่ ๒๘ ปี ก็ทรงสละราชสมบัติออกผนวช เป็นนิครนถ์ในศาสนาเซนโดยตั้งพระทัยจะให้เชฏฐโอรสคือ สิงหเสนเสวยราชสมบัติแทน แต่มุขมนตรี ซึ่งเป็นพราหมณ์ส่วนมากสนับสนุนพินทุसारราชกุมาร ซึ่งเป็นพระราชโอรสอีกพระองค์หนึ่งขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เพราะเจ้าชายพินทุสารนับถือศาสนาพราหมณ์ ตามหลักฐานจากมหาวังสะบอกว่า ทรงเลี้ยพราหมณ์ภายในพระราชวังวันละ ๖๐,๐๐๐ คนทุกวัน ซึ่งออกจะเป็นจำนวนที่มากอยู่ รัชสมัยของพระเจ้าจันทรคุปต์ อำนาจแคว้นมครแผ่ไปกว้างขวาง ทางเหนือเข้าไปในอัฟกานิสถาน ทางใต้เรื่อยลงไปจนถึงอ่าวเบงกอล

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพระเจ้าจันทรคุปต์จะนับถือศาสนาเซน พระเจ้าพินทุสารจะนับถือศาสนาพราหมณ์ ตลอดเวลา ๒๘ ปีที่เสวยราชย์อยู่ก็ตาม พระพุทธศาสนาหาได้ถูกเบียดเบียนแต่อย่างใดไม่ ศูนย์กลางของพระพุทธศาสนายังคงอยู่ที่แคว้นมคร นิกายสำคัญๆ ยังได้ออกไปตั้งหลักมั่นคงอยู่ในส่วนต่างๆ ของชมพูทวีปอีกมาก เช่น

- นิกายเถรวาท ได้เลื่อนไปตั้งหลักแหล่งเพิ่มเติมขึ้นที่แคว้นอวันตี
- นิกายมหาสังฆิกวาท ไปรุ่งเรืองอยู่ที่แคว้นคันธาระ ตอนเหนือของชมพูทวีป
- นิกายสรวาสติวาท ไปเจริญรุ่งเรืองอยู่ที่แคว้นมถุรา
- นิกายมหายานวาท ลงไปเบ่งรัศมีอยู่ที่มณฑล

ต่อเมื่อพระเจ้าพินทุสารเสด็จสวรรคต เจ้าชายอโศกเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์ พระองค์ที่สามแห่งราชวงศ์โมริยะ ก่อนที่พระเจ้าพินทุสารจะสวรรคต พระองค์ทรงตั้งพระทัยที่จะให้พระราชโอรสพระองค์ใหญ่คือเจ้าชายสุสิมะเป็นพระเจ้าแผ่นดินต่อจากพระองค์ แต่ปรากฏว่ามุขมนตรีทั้งหลายต่างพร้อมใจกันยกยกราชสมบัติถวายอโศกราชกุมาร ซึ่งเป็นอุปราชอยู่ที่เมือง อุชเชนี แคว้นอวันตี โดยทำการประหารพระเชษฐาและพระอนุชาต่างพระมารดาเป็นอันมาก คงเหลือแต่เจ้าชายดิสสะ พระอนุชาร่วมพระราชมารดาเดียวกัน พระองค์ทรงมุ่งมั่นที่จะรวบรวมอาณาจักรที่กระจัดกระจายให้เป็นปึกแผ่น จึงยกทัพไปตีแคว้นต่างๆ ทรงมีชัยชนะเรื่อยมา จนในที่สุดเข้าตีแคว้นกลิงคะซึ่งมีผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก จึงเกิดความสลดพระทัยในความโหดร้ายทารุณของสงคราม เป็นเหตุให้ทรงยุติการทำสงครามอีกต่อไป^๔

^๔ พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๕๒.

อาณาจักรของพระเจ้าอโศก พระองค์เป็นกษัตริย์มครองค์เดียวที่มีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาลเกือบจะคลุมทั่วทั้งแผ่นดินที่เรียกว่าอินเดียในปัจจุบัน นักโบราณคดีได้ค้นพบศิลาจารึกของพระองค์ในที่ต่างๆ ซึ่งแสดงว่าในที่นั้นๆ พระองค์มีอำนาจครอบครองโดยสมบูรณ์ ไม่เช่นนั้น ศิลาจารึกจะไม่มีอยู่ไม่ได้ เมืองต่างๆ ที่มีปรากฏในจารึกก็มาก แต่ที่เป็นเมืองหน้าด่านที่มีอุปราชไปประจำนั้นมี ๔ เมืองคือ

๑. อุชเชนี เป็นเมืองหน้าด่านทางตะวันตก
๒. ตักศิลา เป็นเมืองหน้าด่านทางเหนือ
๓. สุวรรณคิริ เป็นเมืองหน้าด่านทางใต้
๔. โตสาลี เป็นเมืองหน้าด่านทางตะวันออก

เมื่อดูที่ตั้งเมืองเหล่านี้แล้ว จะเห็นว่าอินเดียสมัยนี้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยอุปราชทั้งหมดขึ้นตรงต่อศูนย์กลางคือ นครปาฏลิบุตร จึงเป็นการง่ายและสะดวกที่จะบัญชาการใดๆ ไม่ว่าด้านศาสนาหรือการปกครอง ที่ปรากฏในศิลาจารึกว่า ในอาณาจักรของพระองค์มีผู้คนหลายเผ่าหลายภาษา ที่อาศัยร่วมพระบารมีของพระองค์ รวมทั้งพวกกรีก (หรือโยนก) และกัมโพชนในอัฟกานิสถานด้วย ส่วนทางตะวันออกก็คลุมมาถึง บริเวณลุ่มแม่น้ำพรหมบุตร เพราะพบศิลาจารึกในบริเวณนี้ (คือประเทศบังคลาเทศในปัจจุบัน) ทางใต้ก็แผ่ลงไปถึงแม่น้ำ กริชณา คือ ได้รู้รู้มหาราชในปัจจุบัน^๖

จากการศึกษาภูมิหลังประวัติศาสตร์ชมพูทวีปและอาณาจักรของพระเจ้าอโศกมหาราชพบว่า ในสมัยพุทธกาลชมพูทวีปมีทั้งหมด ๑๖ แคว้น มีแคว้นใหญ่ อยู่ ๓ แคว้น คือวัชชี มคธ และโกศล ต่อมาแคว้นโกศลตกเป็นเมืองขึ้นของแคว้นมคธ ขณะเดียวกันแคว้นวัชชี ก็เสื่อมอำนาจลงมาก ทำให้แคว้นมคธมีอำนาจเหนือแคว้นทั้งปวงเป็นศูนย์กลางการปกครองของชมพูทวีปในที่สุด มีนครปาฏลิบุตร เป็นเมืองหลวง พระเจ้าจันทรคุปต์ ได้ทำการขับไล่การรุกรานของ กรีก ออกจากแผ่นดินชมพูทวีป ทรงสถาปนาราชวงศ์โมริยะขึ้น พระองค์ทรงนับถือศาสนาตามหาวิระ (เซน) บันปลายชีวิตทรงสละราชสมบัติ ออกผนวชในศาสนาเซน เหล่ามุขมนตรี ให้การสนับสนุน พระเจ้าพินทุसार ครองราชย์สืบมา พระเจ้าพินทุसार ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ อย่างเคร่งครัด เมื่อสิ้นรัชกาล พระองค์แล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชได้ถูกสถาปนาขึ้นครองราชย์ ในรัชสมัยนี้ ถือว่าแผ่นดินชมพูทวีปเป็นปึกแผ่นกว้างใหญ่ไพศาลมากที่สุดในประวัติศาสตร์ ทรงให้การนับถือพระพุทธศาสนา ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองสูงสุด

๒.๒ พระราชประวัติพระเจ้าอโศกมหาราช

๑. ชาติภูมิ

พระเจ้าอโศกมหาราช มีข้อมูลเกี่ยวกับพระราชประวัติของพระองค์ จากหนังสือจารึกอโศกของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) คัมภีร์ที่ปวงค์และคัมภีร์ฝ่ายเถรวาท อาทิ สมันตปาสาทิกา (อรรถกถาพระวินัยปิฎก) ต่างกล่าวไว้ตรงกันว่า พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นพระราชโอรสพระเจ้าพินทุसार กับพระนางศิริธรรมมา ประสูติในราชตระกูลกษัตริย์แห่งราชวงศ์โมริยะ (สันสกฤต เรียก

^๖ สิริวัฒน์ คำวันสา, *พุทธศาสนาในอินเดีย*, (กรุงเทพมหานคร: บ้านสันติวัน, ๒๕๔๕), หน้า ๗๕.

เมาริยะ) ที่มินครปาฏลีบุตรเป็นเมืองหลวง ทรงเป็นพระราชนัดดา ของพระเจ้าจันทรคุปต์ ประสูติใน พ.ศ. ๑๘๔ บรรดาพี่น้องของพระเจ้าอโศก มีทั้งหมด ๑๐๑ พระองค์ โอรสองค์ใหญ่ชื่อสุมนะ (คัมภีร์ สันสกฤตว่าชื่อสุลิมะ) ได้รับแต่งตั้งเป็นรัชทายาท พระราชมารดาของพระเจ้าอโศก คือ พระนางศิริธรรมา ขณะทรงครรภ์พระนางปรารถนาจักเหยียบดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ ปรารถนาจะ เสวยดวงดาว และเมฆกับรากดินใต้พื้นปฐพี เจ้าชายอโศกมีอนุชาชื่อ ดิสสะ^๗

จากการศึกษาพบว่า พระเจ้าอโศกมหาราช ประสูติจากราชวงศ์โมริยะ พ.ศ. ๑๘๔ เป็นพระราชโอรส ของพระเจ้าพินทุसार กับพระนางศิริธรรมา มีพี่น้องร่วมพระราชบิดา ๑๐๑ พระองค์ พี่น้องร่วมพระราชมารดา ๑ พระองค์

๒. วัยเยาว์

พระนางศิริธรรม ได้เลี้ยงดูเจ้าชายอโศกเป็นอย่างดี เช่น พระราชโอรสของพระเจ้าพินทุ สาร พระองค์อื่น ในคัมภีร์อโศกาวทาน กล่าวไว้ว่า พระองค์ทรงมีพระรูปโฉมอัปลักษณ์ เป็นที่ดูถูก เหยียดหยามจากพระราชโอรส พระองค์อื่น ทำให้พระองค์มีอุปนิสัยโหดร้าย แข็งกระด้าง ลักษณะเด่น ของเจ้าชายอโศก คือ มีความเป็นอัจฉริยะ เป็นผู้นำ เด็ดเดี่ยว มีกำลังมหาศาล พระชนมายุได้ ๑๕ ปี ๖ เดือน พระเจ้าพินทุसारได้ส่งให้พระองค์ไปศึกษาศิลปศาสตร์ ณ เมืองตักศิลา และให้บุตรอำมาตย์ผู้ หนึ่งร่วมเดินทางไปศึกษาด้วย เพื่อเป็นสหายกันทั้งในการศึกษาและการเดินทาง^๘

เมื่อพระชนมายุได้ ๑๗ พรรษา ทรงเป็นอุปราชของพระเจ้าพินทุसार เสด็จไปครองแคว้น อวันตี ณ นครอุชเชนี ทรงเสกสมรสกับพระนางเวทิสมาหาเทวี

เมื่อพระชนมายุได้ ๒๐ พรรษา ทรงมีพระราชโอรสพระองค์แรก คือเจ้าชายมหินทะ เมื่อพระชนมายุได้ ๒๒ พรรษา ทรงมีพระราชธิดาพระองค์แรกคือพระนางสังฆมิตตา กาลต่อมาพระ ราชโอรสมหินทะกุมาร และพระราชธิดาสังฆมิตตาทั้งสอง ทรงพอพระทัยในการบรรพชาจึงเสด็จออก บรรพชา ทำลายเครื่องผูกในภพออกเสีย เพราะทรงเลื่อมใสในพระรัตนตรัย

จากการศึกษาพบว่า เจ้าชายอโศก มีพระรูปอัปลักษณ์ นิสัยโหดร้าย มีความเป็นอัจฉริยะ มีกำลังมาก เมื่ออายุ ๑๕ พรรษา ทรงจบศิลปศาสตร์ จาก เมืองตักศิลา ๑๗ พรรษา ได้ปกครอง แคว้นอวันตี ทรงเสกสมรสกับพระนางเวทิสมาหาเทวี ๒๐ พรรษา ประสูติพระราชโอรสชื่อมหินทะ กุมาร ๒๒ พรรษา ประสูติพระราชธิดาชื่อสังฆมิตตา กาลต่อมาพระราชโอรสและพระราชธิดาทรง ออกผนวชในบวรพระพุทธศาสนา

๓. การขึ้นครองราชย์สมบัติในระยะแรก

เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชพระชนมายุได้ ๓๐ พรรษา ได้ทำพิธีราชาภิเษก เมื่อ พ.ศ. ๒๑๘ พร้อมกับทรงสถาปนาพระนางอสนธิมิตตาเป็นพระอัครมเหสี (คัมภีร์ทีปวงศ์เรียก ชื่อเต็มว่า อสนธิมิตตาเทวี^๙) เป็นธิดาเศรษฐีผู้มั่งคั่งในเวทิสานคร ที่ทรงล่าชำนานเช่นนี้เพราะเกิดปัญหาการสืบ สันตติวงศ์ นอกจากคัมภีร์พงศาวดารภาษาบาลีของศรีลังกาที่พรรณนาว่า มีการต่อสู้ระหว่าง เครือ ญาติแบบเลือดนองแผ่นดิน พระเจ้าอโศกครองราชย์โดยการว่่วยในทะเลเลือดแดงฉาน เหตุการณ์ใน

^๗ นวม สงวนทรัพย์, พระเจ้าอโศกมหาราช, หน้า ๑๓๙.

^๘ วุฒิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิอโศก, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา ๒๕๕๑), หน้า ๑๑๑.

^๙ มีชื่อเต็มว่า อสนธิมิตตาเทวี เนื่องจากมีนิ้วมือกลมเกลี้ยง จนไม่เห็นข้อนิ้ว แต่นิ้วมือเหมือนคนทั่วไป.

ครั้งนั้นทำให้ประชาชนไม่พึงพอใจ เจ้าชายโศกจึงยับยั้งการประกอบพิธีราชาภิเษกอยู่ถึง ๔ ปี^{๑๐} เพราะเหตุที่ ตะลุยกัลลังก์เลือดขึ้นครองราชย์ โดยฆ่าฟันพระเชษฐาและพระอนุชาทั้งหมดนั้นพระองค์ จึงได้สมญานามว่า “จันทาโศก” (แปลว่าโศกผู้ดุร้าย) คัมภีร์มหาวงษ์กล่าวไว้ว่า เหตุที่ได้ชื่อว่า จันทาโศก เพราะพระองค์มีพระราชหฤทัยที่โหดร้าย ในปณณสัณสกฤต ชื่อ อโศกาวทาน ก็ได้เล่าไว้ ถึงความโหดร้ายของพระองค์ เช่น การสร้างที่ประหารไว้ชื่อว่า นรกาลย์ ใครเข้าไปในบริเวณนั้นต้อง ตายกลับออกมาไม่ได้ และมีกระโถนทองแดงไว้ต้มคนที่มีความผิดบ้าง เอาคนที่ฝ่าฝืนลงในครกตำให้ ละเอียดบ้าง เผาทั้งเป็นบ้าง^{๑๑}

คัมภีร์ทิวาทยานะ พรรณนาพฤติกรรมเมื่อพระเจ้าอโศกขึ้นครองราชย์สมบัติว่า กาลวัน หนึ่งพระเจ้าอโศก เสด็จออกว่าราชการตรัสบัญชาการเรื่องหนึ่ง แต่ปรากฏว่าเสนาบดี ๕๐๐ คนพากันคัดค้านเป็นเอกฉันท์ พระเจ้าอโศกทรงพิโรธสุดขีด ใช้พระแสงดาบตัดศีรษะเสนาบดี ๕๐๐ คน ด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เลือดแดงฉานท้องพระโรง... เพราะมีพระรูปกายอัปลักษณ์ บรรดานางสนม กำนัลทั้งหลายในพระราชวัง จึงไม่พอใจในเสน่ห์หาของพระเจ้าอโศกที่แสดงออกต่อพวกนาง กาลวันหนึ่ง นางสนมกำนัล ๕๐๐ คนเล่นรำเรงกันในสวน พวกนางพากันไปหักกิ่งต้นอโศกในสวนมาเล่นหัวกัน ทำนองเยาะเย้ยพระเจ้าอโศก พระองค์สดับเสียงเล่นของพวกนางสนมกำนัล เสด็จออกไป ทอดพระเนตรพบว่าเหล่านางสนมกำนัลเล่นหัวเยาะเย้ยพระองค์ พระเจ้าอโศกทรงพระพิโรธ ตรัสสั่ง ให้นำตัวนางสนมกำนัล ๕๐๐ คน มาจับมัดกับเสา จุดไฟเผานางสนมกำนัล ๕๐๐ คนด้วยพระองค์เอง โทษฐานเยาะเย้ยหยันพระมหากษัตริย์

เสนาบดีทั้งหลายพากันตื่นตระหนกกับพฤติกรรมของพระเจ้าอโศก พากันหาโอกาส เหมาะกราบทูลว่า พระเจ้าอโศกไม่จำเป็นที่จะประหารชีวิตคนด้วยพระองค์เอง ควรแต่งตั้งบุคคลให้มีหน้าที่ประหารแทน พระเจ้าอโศกทรงเห็นชอบกับคำเสนอแนะนี้ จึงได้แต่งตั้ง จันทรคิริกะ คนชอบฆ่า สรรพสัตว์ เคยฆ่ามารดาบิดาตนเองมาแล้ว ให้เป็นหัวหน้า^{๑๒}

จากการศึกษา พบว่า พระชนมายุ ๓๐ พรรษา ได้ทำพิธีราชาภิเษก พร้อมกับทรง สถาปนาพระนางอสนิมิตตาเป็นพระอัครมเหสี กล่าวกันว่าที่ล่าช้ากว่า ๔ ปี ในการสถาปนา เพราะ พระองค์ทำสงครามกับพระประยูรญาติ และการไม่ยอมรับของราษฎร นอกจากนั้นพระองค์ยังมีนิสัย โหดร้าย ทรงประหารชีวิตผู้คนที่พระองค์ไม่พอใจ ด้วยพระองค์เอง จึงได้สมญานามว่า “จันทาโศก” แปลว่าโศกผู้ดุร้าย

๔. พระราชอำนาจของพระเจ้าอโศกมหาราช

คัมภีร์ทีปวงศ์ กล่าวถึงพระเจ้าอโศกมหาราช ว่า ทรงมีพระราชอำนาจมาก พร้อมทั้ง กล่าวถึงพระราชประวัติการบริหารราชการแผ่นดินไว้ด้วยว่า^{๑๓}

^{๑๐} นวม สงวนทรัพย์, พระเจ้าอโศกมหาราช, หน้า ๕๔ - ๕๕.

^{๑๑} เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, จากพระพุทธเจ้าถึงพระเจ้าอโศกมหาราช, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธรรมสาร จำกัด ๒๕๔๖), หน้า ๑๖.

^{๑๒} นวม สงวนทรัพย์, พระเจ้าอโศกมหาราช, หน้า ๑๗๖-๑๗๗.

^{๑๓} กรมศิลปากร, คัมภีร์ทีปวงศ์ (ภาคภาษาไทย) ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า ๑๘๘.

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไปแล้ว ๒๑๘ ปี เมื่อทรงมีพระราชอำนาจเต็มทีพระเดชานุภาพก็แผ่ขยายไปอย่างกว้างขวางทั้งเบื้องบนและเบื้องล่างได้ ๑ โยชน์ พระราชอำนาจของพระองค์ได้แผ่ออกไปทั่วชมพูทวีป ซึ่งเป็นพระราชอาณาจักรของพระองค์

บนยอดเขาหิมาพานต์ มีสระใหญ่อยู่สระหนึ่ง ชื่อว่าสระอนโนดาต เหล่าเทวดาได้นำหม้อไปตักน้ำประกอบด้วยสรรพโอสถมาถวายวันละ ๑๖ หม้อ

เทวดาพวกหนึ่งได้นำไม้สีพระหนต์ อันมีชื่อว่า นาคลดา มีกลิ่นหอมซึ่งเกิดขึ้นตามซอกเขาอ่อนนุ่มสนิทมีรสหวานน่าชื่นใจมาถวายทุกวัน

เทวดาอีกพวกหนึ่งได้นำเอาผลมะขามป้อม ซึ่งเป็นโอสถมีกลิ่นหอมเกิดบนภูเขา มีเนื้ออ่อนนุ่มรสชุ่มคอ และมีกลิ่นหอมที่คนทั้งหลายอยากชิมรส มาถวายทุกวัน

เทวดาบางพวก ได้นำผลมะม่วงสุก ซึ่งมีรสหวานและกลิ่นหอม มาถวายประจำทุกวัน

เทวดาบางพวก ได้นำผ้าทิพย์มี ๕ สีมาจากสระฉัททันต์ มาถวายเป็นประจำทุกวัน

เทวดาอีกบางพวก ได้นำผงหอมสำหรับสพบนานพระเศียรและเครื่องลูบไล้ทา และผ้าห่มมีเนื้อละเอียด มาถวายทุกวันมิได้ขาด

เทวดาอีกพวกหนึ่ง ได้นำยาหยอดพระเนตรซึ่งมีค่ามาก พร้อมทั้งอุปกรณ์สำหรับหยอดพระเนตรครบชุด มาถวายทุกวัน

เทวดาบางพวก ได้นำเอาลำอ้อยและผ้าสำหรับเช็ดพระหัตถ์ สีเหลืองมาถวายทุกวันมิได้ขาด

ฝูงนกแขกเต้าก็ได้คาบเอาข้าวสาลี มาถวายวันละ ๙,๐๐๐ เกวียนไว้ในฉาง ฝูงหนูก็พากันมาปอกเมล็ดข้าว ฝูงแมลงผึ้งคาบเกสรดอกไม้มาทำรังถวาย ฝูงหมียกก็มากัดฟืนถวาย ฝูงนกการเวกที่สวยงามขับร้องด้วยเสียงอันไพเราะก็มาร้องถวายเสียง พระยานาคผู้มีอายุได้ตั้งกัลป์ผู้ได้ทันเห็นพระพุทธเจ้าทั้ง ๔ พระองค์ก็ได้มาเฝ้าพร้อมด้วยโซ่ทองคำ (๑) ราชฤทธิ์ทั้งหมดยังเกิดขึ้นเพราะบุญญาธิการของพระเจ้าอโศกมหาราชขณะได้ราชาภิเษกแล้ว^{๑๔}

จากการศึกษา พระราชอำนาจ ในคัมภีร์ทีปวงศ์ พบว่า เหล่าเทวดาจะนำเครื่องราชบรรณาการอันเป็นทิพย์มาถวายมิได้ขาด แม้สัตว์ต่างๆ ก็นำมาถวาย เป็นต้นว่า ฝูงนกแขกเต้า ฝูงหนู ฝูงแมลงผึ้ง ฝูงหมียก ฝูงนกการเวก พระยานาค ล้วนนำเครื่องราชบรรณาการมาถวายทั้งสิ้น

๕. การนับถือศาสนา

พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงพยายามพิจารณาตรวจสอบดูลัทธิต่างๆ ที่เกี่ยวกับทฤษฎี เป็นต้น จึงทรงรับสั่งให้เชื้อเชิญพวกนิครนถ์ อเจลกะ ปริพาชกและพวกพราหมณ์มาในพระราชวังเพื่อถวายอาหารเลี้ยงพระราชบิดา (พระเจ้าพินทุสาร) ที่ทรงได้ปฏิบัติมานานับเวลานานถึง ๓ ปี ต่อมาวันหนึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชได้ถวายมหาทานแก่เจ้าลัทธิต่างๆ แล้ว ทรงถามปัญหาลัทธิซึ่งต่อนักบวชเหล่านั้น พวกเจ้าลัทธิเหล่านั้น ไม่สามารถตอบปัญหาได้ ประกอบทั้งพระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นพวกนักบวชเหล่านั้นซึ่งเป็นนักบวชนอกพระพุทธศาสนา มีอาการไม่สำรวมในขณะบริโภคอาหาร ทรงเกิดพระปริวิตกเดือดร้อน มิได้มีความเลื่อมใส ทรงพระปริวิตกว่า ทานที่เราบริจาคแก่นักบวช

^{๑๔} กรมศิลปากร, คัมภีร์ทีปวงศ์ (ภาคภาษาไทย) ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, (๑) สายโซ่ทองคำเป็นราชฤทธิ์อันวิเศษของพระเจ้าอโศกมหาราช และพระแสงปรัณตะปะ สามารถเดินทางไปได้ไกลได้ ๑๐๐ โยชน์ (๑ โยชน์ = ๑๖ กม.) จะตัดศีรษะใครมาถวายก็ได้, หน้า ๑๘๙.

* ๑ โยชน์ = ๑๖ กม.

เหล่านี้เป็นราชทรัพย์นับเป็นแสนควรจะตกแก่ปฏิกาหผู้ควรจะรับทานจึงจะมีผลมาก เมื่อทรงคิดได้ดังนี้ จึงทรงรับสั่งให้ขจัดพวกเดียรฉัตรนักบวชจอมปลอมเหล่านั้นออกไปเสีย แล้วทรงดำริว่า พระอรหันต์หรือผู้ที่ได้พบเห็นทางแห่งพระอรหันต์จะมีอยู่ในโลกนี้หรือไม่ บ้างหนอ เมื่อใดเราได้เห็นผู้เป็นสัตบุรุษและได้ฟังคำสอนของท่าน เมื่อเห็นเราจักถวายสมบัติพร้อมทั้งชีวิตของเราเลย เมื่อพระองค์ทรงคิดเลือกเฟ้นอยู่อย่างนี้ก็ยังหาทักขิไณยบุคคลที่เหมาะสมมิได้

จากการศึกษาพบว่า พระเจ้าอโศกมหาราชทรงถามปัญหาอันลึกซึ้ง ตลอด ๓ ปี กับเจ้าลัทธิและนักบวชทั้งหลาย ซึ่งท่านเหล่านั้นไม่สามารถตอบปัญหาให้พอพระทัยของพระองค์ได้ ประกอบกับการไม่สำรวมในการบริโภคของเจ้าลัทธิและนักบวชเหล่านั้น พระองค์ทรงดำริว่า พระอรหันต์มีในโลกหรือไม่ จากทรงดำริดังกล่าวจึงเป็นปฐมเหตุให้พระองค์ทรงฝึกฝนในการค้นหาพระอรหันต์

๖. การนับถือพระพุทธศาสนา

หลังจากที่พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงฝึกฝนค้นหาพระอรหันต์ พระองค์ได้พบสามเณรนิโครธ ในวันหนึ่งขณะที่ทรงประทับอยู่บนปราสาท จึงได้เสด็จที่สี่หบัญชรเพื่อจะให้ลมพัดต้องพระกาย พระองค์ได้ทอดพระเนตรไปภายนอกเห็นนิโครธสามเณร ผู้เป็นพระอรหันต์ได้รับการฝึกฝนและอบรมมาอย่างดีกำลังเดินเที่ยวบิณฑบาตอยู่ เป็นผู้มีความสำรวมน่าเลื่อมใส ทอดสายตาลงต่ำไม่ประจบตระกูลเป็นผู้บริสุทธิ์ ดุจดวงจันทร์บนท้องฟ้า เป็นผู้องอาจดุจดั่งพระยาสีห์ไกรสร เป็นผู้มีความกล้ามากเข้าใกล้ยากเหมือนกับกองไฟใหญ่ เป็นผู้มีความมั่นคงและตั้งมั่น หมดสิ้นอาสวะแล้ว เป็นผู้ไม่มีมารยา เป็นบุรุษที่เหมาะสมที่สุด เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยพระธรรมอันประเสริฐและวิหารธรรม เป็นสมณะผู้อุดม เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งคุณธรรมทั้งปวง ผู้เคยเป็นญาติกันในปางก่อน เป็นผู้เคยทำบุญร่วมกันมา เป็นผู้ตั้งอยู่ในอริยมรรคและอริยผล กำลังเดินโปรดสัตว์อยู่ตามท้องถนน เป็นผู้ประกอบด้วยข้อวัตรของสัตบุรุษ^{๑๔}

พระเจ้าอโศกมหาราชผู้ทรงแสวงหาซึ่งสัตบุรุษ ทรงคิดว่าท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้าหรือไม่เช่นนั้นท่านผู้นี้จักต้องเป็นพระอรหันตสาวก หรือไม่ก็ต้องเป็นท่านผู้ได้เห็นแจ้งซึ่งโลกุตระธรรม บรรลุพระอรหัตผลหรือต้องเป็นผู้ได้บรรลุพระนิพพานแล้วเป็นแน่แท้ พระองค์ทรงมีพระหฤทัยมั่นคง เกิดปีติ เบิกบานพระหฤทัยอย่างยิ่งเหมือนกับคนจนได้ขุมทรัพย์ หรือเหมือนกับคนรวยสำเร็จผลตามที่ต้องการฉะนั้น พระเจ้าอโศกมหาราช จึงทรงสั่งให้ราชบุรุษวิ่งไปนิมนต์สามเณรผู้มีความอาการอันน่าเลื่อมใส ผู้ฝึกฝนมาดีแล้วนั้นโดยเร็ว ราชบุรุษรับพระราชโองการแล้ว ก็รีบไปนำสามเณรขึ้นมานบนปราสาท พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นสามเณร ก็ทรงมีความรักใคร่ในตัวเจ้าสามเณร แล้วนิมนต์ให้สามเณรขึ้นนั่งบนอาสนะที่จัดเตรียมไว้ สามเณรก็ขึ้นนั่งบนบัลลังก์อาสน์เหมือนท้าวสักกะเทวราชประทับนั่งบนบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์อันประเสริฐฉะนั้น พระเจ้าอโศกมหาราชทรงคิดว่า ทารกผู้ประเสริฐนี้ดูลักษณะแล้ว เห็นจะมีคุณวิเศษในภายใน ครั้นได้ทอดพระเนตรเห็นกุมารน้อยผู้มีจริยาวัตรอันงดงาม ถึงพร้อมด้วยศีลอันประเสริฐได้รับการศึกษามาอย่างดีแล้ว ฉลาดในธรรมวินัย ก็ทรงมีพระหฤทัยเลื่อมใสยิ่งขึ้น จึงตรัสว่า ดูก่อนสามเณรน้อย ขอเธอจงแสดงธรรมตามที่ได้อศึกษาให้เราฟังเถิด เราจะปฏิบัติตามกระแสพระธรรมที่ได้แสดงให้เราฟัง ขอให้เธอจงสอนเรา เราจะฟังพระธรรมเทศนา

^{๑๔} กรมศิลปากร, *คัมภีร์ทีปวงศ์* (ภาคภาษาไทย) ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า ๑๘๙-๑๙๐.

นิโครธสามเณร ผู้แตกฉานในปฏิสัมภิทาพร้อมด้วยคำสอน ประกอบด้วยองค์ ๙ รอบรู้ในพระไตรปิฎก ได้สดับพระดำรัสของพระเจ้าอโศกมหาราช จึงคัดเลือกหมวดอัปมาทธรรมในพระไตรปิฎกแสดงถวายเป็นพุทธฎีกาว่า

“ความไม่ประมาท เป็นทางแห่งอมตะ

ความประมาท เป็นทางแห่งความตาย

คนผู้ไม่ประมาทชื่อว่าย่อมไม่ตาย

คนผู้ประมาทจึงเหมือนคนตายแล้ว ^{๑๖}

พระเจ้าอโศกมหาราชฟังแล้ว ทรงชื่นชมยินดีต่อนิโครธสามเณรผู้แก่วัยแล้วว่า สามเณรรูปนี้ได้รับธรรมพร้อมทั้งเหตุและผล ที่พระพุทธรเจ้าทรงแสดงไว้ทั้งสิ้น เพราะพระธรรมบทนี้ จัดเป็นรากเหง้าแห่งธรรมทั้งปวงในบรรดาพระธรรมที่พระพุทธรเจ้าได้ตรัสไว้แล้ว พระองค์จึงตรัสต่อไปว่า ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้าพร้อมด้วยบุตรและภรรยารวมทั้งญาติมิตร ขอนับถือพระรัตนตรัย กล่าวคือ ข้าพเจ้าขอถึงซึ่งพระพุทธรเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง เมื่อพระองค์ได้ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์อย่างนี้แล้ว จึงได้บริจาคพระราชทรัพย์ประมาณ ๔๐๐,๐๐๐ เพื่อบูชานิโครธสามเณรไว้เป็นค่าอาหารประจำวันสำหรับนิโครธสามเณร โดยจัดอาหารถวายแด่นิโครธสามเณรวันละ ๘ สำหรับพระสาวกของพระพุทธรเจ้าผู้ได้วิชชาสาม ผู้สำเร็จฤทธิ์ มีความฉลาด และรอบรู้ในการรู้จักใจของผู้อื่น เป็นผู้สิ้นอาสวะ เป็นพระอรหันต์มีอยู่เป็นจำนวนมาก พระเจ้าอโศกมหาราชจึงตรัสแก่นิโครธสามเณรต่อไปอีกว่า ข้าพเจ้ามีความประสงค์จะเห็นพระสงฆ์ ขอให้พระสงฆ์ทั้งหลายมาประชุมพร้อมกัน ณ สมณคณนี้ เพื่อข้าพเจ้าจะได้กราบไหว้แล้วจะฟังพระธรรมเทศนา ^{๑๗}

เมื่อมาวิเคราะห์ถึงมูลเหตุที่ชวนให้พระเจ้าอโศกหันมาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ทั้งๆ ที่พระองค์เคยนับถือศาสนาพราหมณ์มาก่อน ตามหลักฐานทางบาลีกล่าวว่า พระองค์เลื่อมใสพระพุทธศาสนา เพราะได้เห็นและได้ฟังธรรมจากนิโครธสามเณร แต่ปกรณัมฝ่ายสันสกฤตว่า พระองค์หันมานับถือพระพุทธศาสนา เพราะฟังธรรมจากพระสมุทเธระ ตามศิลาจารึกหลักที่ ๑๓ ของพระองค์กล่าวว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖ ทรงยกทัพไปตีแคว้นกลิงคราชฎร์ คือรัฐโอริสสาในปัจจุบัน ตามจารึกนั้นบอกว่า

เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพราชาภิเษกแล้วได้ ๘ ปี มีชัยชนะแก่อาณาจักรกลิงคะ ทรงได้เขลยศึกจากแคว้นแคว้นนั้น ๑๕๐,๐๐๐ คน พิฆาตเขนฆ่าเสีย ณ ที่นั้น ๑๐๐,๐๐๐ คน คนจำนวนมากหลายได้สิ้นชีพลง นับตั้งแต่ปราบแคว้นกลิงคะได้จนบัดนี้ พระเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ จึงได้เริ่มอภิบาลรักษารัชมรรธ ทรงปรารภนาพพระทัยในธรรม และทรงรักการสั่งสอนธรรม โดยเรื่องการชิงชัยนั่นเอง บันดาลให้พระเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ กำสรวลสลดสังเวชพระทัยนัก ในการเสด็จไปตีแคว้น กลิงคะ ทั้งนี้เนื่องด้วยการรบพุ่งตีชิงประเทศย่อมจะต้องมีการประทุษร้าย การพิฆาตฆ่าคนหรือจับคนมาเป็นเชลย ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่พระเจ้าอยู่หัวทรงโทมนัสพระทัยเหลือเกินนักแล้ว ^{๑๘}

^{๑๖} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๑/๓๑.

^{๑๗} กรมศิลปากร, **คัมภีร์ทีปวงศ์** (ภาคภาษาไทย) ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า ๑๙๒.

^{๑๘} พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาณ), **จากใจสู่ใจด้วยไมตรี**, (กรุงเทพมหานคร: พรศิวการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๘๙.

ที่ได้กล่าวมานี้เป็นหลักฐานจากศิลาจารึก ที่แสดงให้เห็นว่าพระเจ้าอโศกมหาราช ถ้าจะเปรียบกับนักล่าสัตว์ บางคนล่าสัตว์จนนับไม่ถ้วน แต่แล้ววันหนึ่งเกิดความสลดใจเพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง เกิดทั้งอาวุธทำลายเป็นปฏิกูล เลิกฆ่า จึงเปลี่ยนวิถีชีวิตเป็นคนละคน

จากการศึกษาการนับถือพระพุทธศาสนา พบว่า พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงนับถือพระพุทธศาสนาเพราะพระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นปฏิปทา และได้สดับพระธรรมเทศนาจาก นิโครธสามเณร เรื่องอัปมาทธรรม อันมีใจความว่า “ความไม่ประมาทเป็นหนทางอันไม่ตาย ความประมาทเป็นหนทางแห่งความตาย คนผู้ประมาทก็เหมือนคนที่ตายแล้ว”

๗. พระเจ้าอโศกมหาราชกับพระอุคุปต์

ในคัมภีร์อโศกาวทาน กล่าวไว้ว่า พระเจ้าอโศกมหาราชทรงทราบจากพระอานนท์ว่า พระอุคุปต์เป็นเลิศในการแสดงธรรม สามารถชี้แจงแสดงให้เห็นคุณเห็นโทษอย่างเป็นเลิศแล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชได้เสด็จไปพบพระอุคุปต์ ณ เขาอุรุมมุนทะ แต่พระอุคุปต์เมื่อทราบว่า พระเจ้าอโศกมหาราชจะเสด็จมาพบ จึงให้อำมาตย์ไปกราบทูลว่า ท่านจะมาพบเองโดยทางเรือพร้อมด้วยพระอรหันต์ ๑๘,๐๐๐ รูป พระอุคุปต์ได้นำเสด็จพระเจ้าอโศกมหาราชไปยังสถานที่ต่างๆ ดังที่ปรากฏอยู่ในหลักศิลาจารึกหลักที่ ๑๔ ว่า ได้เสด็จมาถึงสถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้าและในอีกหลายๆ แห่ง พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเสด็จจาริกแสวงบุญอุทวิทาภิเศกกับพระภิกษุสงฆ์เพื่อดูแลความเป็นอยู่หากมีพระภิกษุที่อาพาธพระองค์ก็ทรงให้หมอหลวงรักษา ด้วยเหตุที่พระองค์ทรงเคารพนับถือเป็นอย่างสูงต่อคณะสงฆ์ ที่พระองค์เสด็จไปเยี่ยมเยียนถึงวัด นอกจากนี้ พระองค์ทรงจาริกพระสัทธรรมคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้ตลอดกาลนาน หัวข้อธรรมที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงจารึกล้วนแต่เป็นหัวข้อธรรมที่มีความสำคัญทั้งสิ้น ดังหลักศิลาจารึก ฉบับที่ ๑๙ ดังนี้^{๑๙}

๑. นำเสด็จไปยังสวนลุมพินี สถานที่พระพุทธเจ้าประสูติ ทรงบริจาคพระราชทรัพย์จำนวน ๑๐๐,๐๐๐ ตำลึงทอง เพื่อสร้างเจดีย์สถาน ณ ตำบลที่พระพุทธเจ้าประสูติ
๒. นำเสด็จไปยังกรุงกบิลพัสดุ์สถานที่เป็นพระราชวังของพระพุทธเจ้าเคยประทับ
๓. นำเสด็จไปยังสถานที่นายฉันทกะไปส่งเจ้าชายสิทธัตถะกับม้ากัณฐกะ
๔. นำเสด็จไปยังสถานที่เจ้าชายสิทธัตถะประทานผ้าไหมหกลกเอากับผ้าเหลืองของนายพราณ
๕. นำเสด็จไปยังสถานที่ทรมานพระองค์กับอาพาธดาบสและอุทกดาบสเป็นเวลา ๖ ปี
๖. นำเสด็จไปยังสถานที่นางนันทพลาธิดาผู้ใหญ่บ้านได้นำเอาข้าวมธุปายาสมาถวายพระพุทธเจ้าและทรงตรัสรู้ ทรงโปรดให้สร้างเจดีย์สถานที่นี่
๗. นำเสด็จไปยังสถานที่พระพุทธเจ้าถูกมารผจญแล้วทรงเอาชนะกองทัพของพญามารแล้วพระเจ้าอโศกมหาราชทรงสร้างเจดีย์สถานที่นี่
๘. นำเสด็จไปยังสถานที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมจักรกับปวตีสุนทร
๙. นำเสด็จไปยังสถานที่พระพุทธเจ้าไปประทานอุปสมบทแก่ชฎิลทั้ง ๑,๐๐๐ คน
๑๐. นำเสด็จไปยังสถานที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนธรรมแก่ท้าวสักกเทวราชพร้อมด้วยเทวดาอีก ๘๔,๐๐๐ องค์

^{๑๙} ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกมหาราช และอโศกาวทาน, อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๙ .

๑๑. นำเสด็จไปยังสถานที่พระพุทธเจ้าแสดงยมกปาฏิหาริย์และเสด็จลงจากดาวดึงส์สวรรค์ ภายหลังจากที่ทรงจำพรรษาครบไตรมาส

๑๒. นำเสด็จไปยังนครกุสินาราสถานที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานเป็นอนุปาติเสสนิพพานแล้วทรงบริจาคทรัพย์เป็นทองคำแสนตำลึงทองเพื่อสร้างเจดีย์สถาน ณ ตำบลที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน

นับว่าพระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นพุทธมามกะอย่างแท้จริง พระราชกรณียกิจของพระเจ้าอโศกมหาราชอันได้แก่ การจาริกแสวงบุญไปตามสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาต่างกับพระราชกรณียกิจของกษัตริย์พระองค์อื่นๆ ในสมัยนั้น เช่น กษัตริย์พระองค์อื่นเสด็จเพื่อการฆ่าสัตว์หรือยุทธวิชัย หรือเพื่อความสำราญและการท่องเที่ยว แต่พระราชกรณียกิจของพระเจ้าอโศกมหาราช เรียกว่า ธรรมยาตรา หรือ ธรรมวิชัย พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเปลี่ยนแปลงการออกล่าสัตว์เป็นการไปจาริกแสวงบุญตามสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยมีพระอุคุปต์เป็นผู้นำทาง พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเสด็จจาริกแสวงบุญไหว้ตามสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาตามที่ต่างๆ ดังคำจารึกดังนี้

ณ สถานที่นี้ เพราะว่า พระพุทธศากยมนีได้ประสูติแล้ว ณ ที่นี้ และ (พระองค์) ได้โปรดให้สร้างรั้วศิลาและโปรดให้ประดิษฐานหลักศิลาขึ้นไว้โดยเหตุที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ประสูติแล้ว ณ สถานที่นี้จึงโปรดให้หมู่บ้าน ตำบลลุมพินีเป็นเขตปลอดภาษีและให้เสียสละ (ผลิตผลจากแผ่นดินเป็นทรัพย์แผ่นดินเพียง) หนึ่งในแปดส่วน^{๒๐}

จากการศึกษา พระเจ้าอโศกมหาราชกับพระอุคุปต์ ในคัมภีร์อโศกาวทาน พบว่า พระอุคุปต์ผู้เป็นเลิศในการแสดงธรรม พร้อมด้วยพระอรหันต์ ๑๘,๐๐๐ รูป ได้นำเสด็จพระเจ้าอโศกมหาราช ไปยังสถานที่สำคัญในพระพุทธศาสนา ให้การอุปถัมภ์ พระสงฆ์ ทรงเยี่ยมประชาชนและอารามต่างๆ เรียกพระราชกรณียกิจนี้ว่า “ธรรมยาตรา”

๘. การสร้างสถูปวิหารและการจาริก

นับได้ว่า การสร้างสถูปวิหารและ การจาริก หลักฐานทางพระพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช บ่งบอกถึงพระราชศรัทธาและความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา ปรากฏเป็นหลักฐานสำคัญในปัจจุบัน คัมภีร์อโศกาวทานกล่าวว่า พระเจ้าอโศกโปรดให้เปิดกรุพระบรมธาตุ ซึ่งพระเจ้าอชาตศัตรูบรรจุไว้ในพระสถูปใหญ่ด้านทิศตะวันออกของเวฬุวัน แล้วโปรดให้แบ่งส่วนพระธาตุเที่ยวบรรจุไว้ในพระสถูปที่พระองค์ทรงสร้างใหม่ทั่วชมพูทวีป ๘๔,๐๐๐ แห่ง เรื่องสร้างพระสถูปวิหารนี้ ควรเชื่อถือได้ว่าเป็นความจริงโดยแท้ พระสถูปโบราณที่ปรากฏในประเทศอินเดียในปัจจุบันนี้สร้างครั้งพระเจ้าอโศกเป็นส่วนมาก

ในจดหมายเหตุของหลวงจีนฟาเหียน เหยียงจิง อี้จิง ทั้ง ๓ ท่านล้วนกล่าวถึงพระสถูปวิหารของพระเจ้าอโศก ในบันทึกเรื่องประวัติของสมณะเหยียงจิง ซึ่งเป็นธรรมจาริกเดินทางเข้าไปอินเดียเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๑ เล่าไว้ว่า “พระสถูปของพระเจ้าอโศกมีปรากฏตั้งแต่เมืองตักศิลา ทิศเหนือของอินเดียลงไปจนกระทั่งถึงใต้สุดของอินเดีย ลักษณะของสถูปมักสร้างด้วยอิฐและศิลา ทำเป็นรูปทรงบาตรคว่ำตั้งอยู่บนฐาน ๔ เหลี่ยม โดยรอบฐานมีที่เดิน ทำประทักษิณได้ ส่วนบนองค์สถูปก็สร้างเป็น

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๐ .

ฐาน ๔ เหลี่ยม คล้ายกับจะให้เป็นบัลลังก์ แล้วสร้างเป็นฉัตรปักไว้บนบัลลังก์นั้นอีกต่อหนึ่ง รอบพระสถูปมีบริเวณก็ให้ทำรั้วเขตล้อมรอบ และสลักศิลาเป็นรูปเรื่องพระพุทธประวัติหรือเรื่องราวในชาดกงานจำหลักนั้นงดงามนัก ทำให้เราทราบถึงศิลปะกระบวนช่างในยุคพระเจ้าอโศกว่าเจริญรุ่งโรจน์เพียงใด” แต่มีข้อควรสังเกตอยู่ข้อใหญ่ๆ ว่า ภาพพระพุทธศาสนานั้นมิได้ปรากฏภาพพระพุทธเจ้าเลย ทั้งนี้ นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าเป็นด้วยชาวอารยันสมัยโบราณไม่นิยมสร้างรูปเคารพ ชาวอารยัน เพิ่งจะมาคิดสร้างรูปเคารพขึ้นก็ตอนติดต่อกับเทวอารยันกับพวกกรีกภายหลัง แม้สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชจะมีการติดต่อสัมพันธ์กับพวกกรีกแล้วก็ตาม

ฉะนั้น ภาพพระพุทธประวัติจึงปราศจากภาพพระพุทธรูป แต่ช่างในยุคนั้นก็มิวิธีแสดงภาพให้เห็นเช่น

๑. ภาพประสูติ จำหลักเป็นภาพพระนางสิริมหามายา ประทับยืนพระกรเหนี่ยวกิ่งสาละ ไม่มีรูปพระกุมาร

๒. ภาพออกมหาภิเนษกรรม จำหลักเป็นภาพม้ากัณฐกะอัครราชผูกเครื่องอานเปล่าๆ

๓. ภาพตรัสรู้ จำหลักเป็นภาพต้นพระศรีมหาโพธิ์ฤกษ์ ภายใต้วัชรบัลลังก์อาสน์ ตั้งอยู่เปล่าๆ มี รูปพญามารผจญ และนางธณิષฏฐากูอยู่ บางทีก็ไม่มี

๔. ภาพแสดงปฐมเทศนา จำหลักเป็นภาพวงล้อพระธรรมจักรมีรูปกวางหมอบอยู่ข้างๆ สำหรับพระธรรมจักรและกวางหมอบนี้ วัดในประเทศอินเดียมักนิยมนำไปสร้างเป็นเครื่องประดับบนหลังคาพระวิหาร ทำนองเดียวกับประเทศจีนมักนิยมนำเป็นมังกรชิงแก้ว

๕. ภาพเสด็จดับขันธปรินิพพาน จำหลักเป็นภาพอาสนะเปล่าๆ ระหว่างต้นสาละมีรูปพระสาวกประกอบหรือบางทีทำเป็นรูปพระแท่น

พระเจ้าอโศกมหาราชได้โปรดให้ทำศิลาจารึก เริ่มแต่เมื่ออภิเษกได้ ๑๒ พรรษา ในบรรดาศิลาจารึกมากมายที่ได้โปรดให้ทำไว้ตามนโยบาย “ธรรมวิชัย”^{๒๑} เสาศิลาจารึกของพระองค์ ที่ได้โดดเด่นที่สุดคือ หัวเสาศิลาจารึกที่สารนาถ จำหลักเป็นรูปพระยาสิงห์ ๔ ตัวยืนหันหลังให้แกกัน บ่ายหน้าไปยังทิศทั้ง ๔ ปัจจุบัน รัฐบาลอินเดียนำมาใช้เป็นตราแผ่นดิน และใช้ ตราธรรมจักร ไว้ในธงชาติของอินเดียอีกด้วย

จากการศึกษาสรุปได้ว่า หลังจากทีพระเจ้าอโศกมหาราชทรงค้นพบพระสถูปอันเป็นที่ประดิษฐานของพระบรมสารีริกธาตุ พระทรงโปรดให้สร้างวิหาร ๘๔,๐๐๐ แห่ง และนำพระบรมสารีริกธาตุบรรจุไว้ โปรดให้สลักภาพพุทธประวัติจากหิน และจารึกต่างๆ ไว้ตามวิหารเหล่านั้น รัฐบาลอินเดียนำมาใช้เป็นตราแผ่นดิน และใช้ ตราธรรมจักร ไว้ในธงชาติของอินเดียอีกด้วย

๙. การสังคายนาครั้งที่ ๓ และการส่งพระธรรมทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชได้มีเดียรถีย์ปลอมเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เพราะเห็นว่าพระพุทธศาสนา มีลาภสักการะมากจนพระสงฆ์เกิดรังเกียจกันเพราะไม่รู้ว่าเป็นใคร ในที่สุดไม่ทำอุปสมถสังกรรมร่วมกันถึง ๗ ปี ต่อมาความทราบถึงพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ได้รับสั่งให้อำมาตย์คนหนึ่งไปอาราธนาให้พระร่วมสังฆกรรมกัน เมื่อพระเหล่านั้นไม่ยินยอม อำมาตย์ถือว่าขัดพระบรมราชโองการจึงตัดคอพระมรณภาพไปหลายรูป พระติสสเถระซึ่งเป็นพระอนุชาของพระเจ้าอโศกเห็นเช่นนั้นจึงไปนั่งขวางไว้ อำมาตย์ไม่กล้าฆ่าพระราชอนุชา จึงกลับไปกราบทูลให้พระเจ้าอโศก

^{๒๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

มหाराชทรงทราบทุกประการ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงตกพระทัยมากกลัวว่าบาปกรรมจะมาถึงพระองค์ด้วย แม้ว่าอำมาตย์จะทำไปโดยพลการก็ตาม จึงไปเรียนถามพระเถระทั้งหลายปรากฏว่าท่านเหล่านั้นตอบไม่ตรงกัน ในที่สุดได้รับคำแนะนำจากพระเถระให้ไปอาราธนาพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระให้มาวินิจฉัยให้ และจะได้ช่วยชำระเรื่องเสื่อมเสียที่เกิดขึ้น

พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระนี้ เป็นผู้ที่พระอรหันต์ในคราวพุทฺธยสังคายนา ขอให้จุติจากพรหมโลกมาชำระพระศาสนาในคราวนี้โดยตรง โดยมอบหมายให้พระเถระ ๒ รูปคือ พระสิคควเถระ และพระจันทวิขชีเถระ รับหน้าที่ในการนำติสสมหาพรหม ซึ่งจะมาปฏิสนธิในครรภ์ของนางโมคคัลลีพราหมณ์ ให้ออกบวชอบรมให้การศึกษาจนแตกฉานในพระธรรมวินัยโดยถือเป็นพันธกรรมสำหรับท่านทั้ง ๒ ฐานขาดการประชุม ในคราวที่พระสงฆ์ทำพุทฺธยสังคายนา พระเถระทั้งสองได้ทำหน้าที่ของท่านตามมติสงฆ์ทำพุทฺธยสังคายนา พระเถระทั้งสองได้ทำหน้าที่ของท่านตามมติสงฆ์ โดยพระสิคควเถระนำติสสภุมมออกบวชเป็นสามเณร ให้ศึกษาข้อธรรมเบื้องต้น พระจันทวิขชีเถระให้อุปสมบทเป็นภิกษุ ให้ศึกษาธรรมเบื้องต้นสูงขึ้นไป เติบโตพลอยเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เมื่อพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นพระอรหันต์แล้ว แต่เป็นเรื่องใหญ่มาก ไม่อาจจัดการได้ด้วยลำพังอำนาจสงฆ์ ต้องอาศัยพระราชอำนาจจึงทำได้ พระเถระเมื่อเห็นเหตุการณ์เช่นนั้นจึงคิดว่า

"บัดนี้อธิกรณ์เกิดขึ้นแล้ว ไม่นานนักอธิกรณ์นี้จักหยาบชากล้ำแข็งขึ้น ถ้าเราอยู่ในท่ามกลางเถรเถียร เหล่านี้จักไม่อาจจะจับอธิกรณ์ได้ " จึงมอบหมายการบริหารสงฆ์ให้พระมหินทเถระ ซึ่งเป็นสัทธีการิกของ ท่าน และเป็นราชโอรสของพระเจ้าอโศกมหาราช ท่านเองได้ปลีกไปพักอยู่ที่โอธังบรรพต ตอนเหนือของแม่น้ำคงคา

พระเจ้าอโศกมหาราชส่งอำมาตย์ พระธรรมกถึก ๔-๘ ท่านพร้อมด้วยบริวารไปนิมนต์ให้พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระมาตามพระบรมราชโองการ ๒ คราว แต่พระเถระไม่ยอมรับอาราธนา เพราะท่านเหล่านั้นพูดไม่ถูกเรื่อง จึงต้องเพิ่มจำนวนพระธรรมกถึก อำมาตย์ ๑๖ คน พร้อมด้วยบริวารให้ไปอาราธนาว่า

"ข้าแต่พระคุณเจ้า ศาสนากำลังเสื่อมโทรม ขอพระคุณเจ้าเป็นสหายของพวกข้าพเจ้า เพื่อเชิดชูพระพุทธศาสนาเถิด" เมื่อพระเถระได้สดับพระราชสาสน์นั้นคิดว่า

"เรามาบวชด้วยตั้งใจว่า จักเชิดชูพระศาสนามาตั้งแต่ต้นแล้วเวลาของเรามาถึงแล้ว"

พระเถระได้มาด้วยแพ ล่องมาตามลำน้ำคงคา พระเจ้าอโศกมหาราชเสด็จลงต้อนรับด้วยความเลื่อมใส แต่ยังข้องใจในคุณสมบัติของพระเถระ หลังจากได้ทดสอบแล้วจึงเกิดความมั่นใจพระทัยในคุณสมบัติของพระเถระ จึงได้เรียนถามข้อที่ทรงข้องพระทัย เรื่องอำมาตย์ฆ่าพระเถระมรณภาพไปหลายรูป พระเถระได้ถวายวิสัชนาให้หายข้องพระทัยความว่า เมื่อพระองค์ไม่มีพระประสงค์จะให้อำมาตย์ฆ่าภิกษุ บาปจึงไม่มีแก่พระองค์ และให้พระราชามั่นพระทัยด้วยพระพุทฺธภาชิตว่า

"ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลคิดแล้วจึงกระทำความกรรมด้วยกาย วาจา ใจ " นอกจากนั้น พระเถระยังได้ยกภาชิตของดาบสในตติยชาติความว่า

"ถ้าท่านไม่มีความคิดไซ้ บาปก็ไม่มี แท้จริงกรรมย่อมถูกต้องบุคคลผู้คิดอยู่เท่านั้น หากถูกต้องบุคคลผู้ไม่คิดไม่"

เสถียร โพธิ์นันทะ เขียนไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาว่า ในคัมภีร์มหาวงศ์ได้กล่าวไว้ว่า ก่อนทำสังคายนาพระเถระกับพระเจ้าอโศกได้สอบสวนพระทั้งหลาย โดยการซักถาม

หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา พระองค์จึงพระอาญาให้พระที่เป็นมิชฉาธิฐิเหล่านั้ ผู้ซึ่งปลอมบวชลาสิกขาเสียจำนวนมาก ประมาณ ๖๐,๐๐๐ รูป แล้วพระเถระได้คัดเลือกภิกษุผู้ทรงคุณที่เป็นสัมมาทิฐิได้ ๑,๐๐๐ รูป เพื่อทำสังคายนาต่อไป สังคายนาครั้งนี้ ถ้าถือตามฝ่ายบาลีเถรวาทก็ว่าเพื่อกำจัดเดียรฉิย์ที่ปลอมบวชในพระธรรมวินัย เพื่อกำจัด อธรรมและจะได้ร้อยกรองพระธรรมวินัยให้เป็นหลักฐานต่อไปภายหน้า แต่การสันนิษฐานของนักปราชญ์รุ่นหลังแล้ว เรื่องเดียรฉิย์ไม่น่าเป็นไปได้ เพราะสมัยนั้น พระเจ้าปรียทรรสี ได้เป็นที่รักของเทวดาและมนุษย์ ทรงอุปถัมภ์บำรุงศาสนาทุกนิกายโดยไม่เบียดเบียนใคร แต่เหตุฉิยเดียรฉิย์จึงอับเฉาแล้วหันมาปลอมบวช ฟังไม่สมเหตุผล ผลหลักฐานทางอื่นทำให้มีทัศนะว่า ผู้ที่ลาสิกขาไป ๖๐,๐๐๐ รูป นั้นน่าจะเป็นพระในพุทธศาสนานี้เอง มิใช่เดียรฉิย์ แต่พระเหล่านั้นได้นับถือคำสอนตามแบบนิกายต่างๆ^{๒๒} เพราะพุทธศาสนารุ่นต่อมาได้แตกแยกกันออกเป็นนิกายย่อยๆ ถึง ๑๘ นิกาย และนิกายที่ใหญ่มาก ก็คือ เถรวาทกับมหาสังฆิกะ อาจเป็นไปได้ว่าใครที่มีทัศนะไม่ตรงกับเถรวาทก็บังคับให้ลาสิกขาหมด จึงมีมากมายถึงเพียงนั้น ที่มหาวงศ์กล่าวเช่นนั้นก็เพราะต้องการจะยกย่อง เถรวาทว่าเป็นนิกายที่ถูกต้อง ส่วนนิกายอื่นๆ นั้นไม่ยอมรับว่าถูกต้อง จึงซ้ำเติมให้เป็นเดียรฉิย์ไปเสียจะได้หมดปัญหา เรื่องนี้อาจเป็นไปได้ เพราะพระเถระหลายรูปที่เด่นๆ ในสมัยนั้นไม่เข้าร่วมสังคายนา และมหาวงศ์ก็ได้ไม่ได้พูดถึง แต่ปรากฏในคัมภีร์อื่นๆ ว่าเป็นพระเถระผู้ทรงความรู้มีบิรารจำนวนมากก็มีอยู่ เช่น พระอุปคุตเถระ เป็นต้น^{๒๓} ประเด็นสำคัญในตติสังคายนา คือ เริ่มทำปีพุทธศักราช ๒๓๔ พระโมคคัลลิตุตรติสสเถระ ได้ยกเอาวาทะของนิกายต่าง ๆ ที่เผยแพร่กันในสมัยนั้นขึ้นวิพากษ์เกือบ ๓๐๐ ข้อ ถือว่าเป็นความเห็นผิดจากพระพุทธศาสนา เป็นเหตุให้เกิดคัมภีร์ "กถาวัตถุ ในพระอภิธรรมปิฎก" ขึ้นทำให้คัมภีร์ในอภิธรรมปิฎกสมบูรณ์ในคราวนี้เอง และ พระโมคคัลลิตุตรติสสเถระพิจารณาเห็นว่า กาลต่อไปพระพุทธศาสนาจะไปตั้งมั่นนอกชมพูทวีป จึงได้จัดส่งพระเถระพร้อมด้วยบิรารไปเผยแผ่พระศาสนา ในส่วนต่าง ๆ ของทวีปเอเชีย ๙ สาย

หลังจากสังคายนาครั้งที่ ๓ เสร็จสิ้นลงแล้ว พระโมคคัลลิตุตรติสสเถระกับพระเจ้าอโศก ได้จัดส่งภิกษุ เป็นศาสนทูตไปยังต่างประเทศเพื่อประกาศคำสอนที่ได้ร้อยกรองไว้ในการสังคายนาครั้งนี้แก่มวลมนุษย์ในประเทศนั้นๆ เพราะต่อไปภายหน้าเมื่อพระเถระผู้ทรงความรู้หมดไป พระราชาผู้อุปถัมภ์สิ้นไป พระศาสนาจักสูญสิ้นไปด้วย เพื่อให้พระศาสนายังยืนอยู่ ก็ควรจะส่งพระไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังประเทศต่างๆ ให้ประเทศเหล่านั้นได้สนับสนุน ดังที่ได้คัดเลือกพระเถระเพื่อส่งเป็นธรรมทูต ไปประกาศพระศาสนา ๙ สาย คือ

๑. พระมัชฌันติกะ ไปกัษมีระและคันธาระ
๒. พระโยนธรรมรักขิต (เชื้อสายกรีก) ไปเปอร์เซีย
๓. พระมัชฌิมะ ไปหิมาวันตประเทศ (แถบภูเขาหิมาลัย)
๔. พระมหารักขิตะ ไปแคว้นโยนะ
๕. พระมหาธรรมรักขิตะไปแคว้นมหาราชฐ์
๖. พระรักขิตะ ไปแคว้นวนวาสี (กรรณภูเขื่อน)

^{๒๒} เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, ฉบับมูปาฐะ ภาค ๒, (พระนคร: โรงพิมพ์มหาภูมิภววิทยาลั, ๒๕๑๔), หน้า ๕๗.

^{๒๓} สิริวัฒน์ คาวินสา, พุทธศาสนาในอินเดีย, หน้า ๘๑.

๗. พระมหานามะ ไปมโหสิสมณทล (โมเซอร์)

๘. พระโสมณะและพระอุตตระไปสุวรรณภูมิ

๙. พระมหินท์ พร้อมด้วยศิษย์พระโมคคัลลิตบุตรตีสสะอีก ๔ รูป คือ พระอิฏฐิยะ พระอุตตติยะ พระสมพละ และพระภัทรสาละ ไปประกาศศาสนาในลังกา ต่อมาได้ทรงโปรดให้พระสังฆมิตตาเถรี นำหน่อพระศรีมหาโพธิ์ จากพุทธคยาไปปลูก ณ เมืองอนูราธปุระ ที่ประเทศลังกา พร้อมทั้งให้อุปสมบทแก่เหล่ากุลสตรีในลังกาที่ประสงค์ที่จะเป็นพระภิกษุณีด้วย^{๒๔}

จากการศึกษาพบว่า พ.ศ.๒๓๔ การสังคายนาครั้งที่ ๓ ของฝ่ายเถรวาท เกิดขึ้นจากเดียรฉัตรปลอมเข้ามาเป็นพระสงฆ์จำนวนมาก พระเจ้าอโศกมหาราชทรงปรารภถึงเหตุการณ์ดังกล่าว จึงโปรดให้มีการสังคายนาครั้งที่ ๓ ขึ้น โดยมีพระโมคคัลลิตบุตรตีสสะเถระเป็นประธาน พระอรหันต์ ๑,๐๐๐ รูป ร่วมทำสังคายนาที่วัดโศการาม เมืองปาฏลิบุตร พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นศาสนูปถัมภ์ สิ้นเวลา ๙ เดือนจึงแล้วเสร็จ หลังจากพระธรรมวินัยถูกต้องสมบูรณ์ดีแล้วนั้น จึงส่งพระธรรมทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังประเทศต่างๆ จำนวน ๙ สาย เพื่อให้พระพุทธศาสนานั้นคงถาวรสืบไป

๑๐. บั้นปลายแห่งพระชนม์ชีพ ของพระเจ้าอโศกมหาราช

หลังจากที่พระเจ้าอโศกมหาราช ได้ทุ่มเทเพื่อความผาสุกของประชาชนโดยนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้เป็นนโยบายปกครองราชอาณาจักร ให้เกิดความสุข สงบ ร่มเย็น ตลอดจนให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา โดยการสร้างถาวรวัตถุ โดยเฉพาะ สถูปวิหาร กว่า ๘๔,๐๐๐ แห่ง เสาโอศก จารึกต่างๆ จนถึงการสังคายนา ครั้งที่ ๓ และส่งพระธรรมทูตนำพระพุทธศาสนาไปประดิษฐานยังประเทศต่างๆ กว่า ๙ สาย

พระเจ้าอโศกมหาราชเสวยราชสมบัติรวมทั้งสิ้น ๔๒ ปี (พ.ศ.๒๑๘ ถึง พ.ศ. ๒๖๐^{๒๕}) ในบั้นปลายแห่งพระชนม์ชีพทรงได้รับสมัญญาว่า “พระเจ้าธรรมาโศกราช” และคัมภีร์ที่ปวงค์เรียกพระองค์ว่า “ปริยัติสสี” เสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๖๐ เมื่อสิ้นรัชสมัยของพระเจ้าอโศกแล้วราชวงศ์โมริยะก็ค่อยๆ เสื่อมจนหายไปในปีสุดท้าย^{๒๖}

จากการศึกษาพบว่า หลังจากที่พระองค์ทรงทุ่มเทเพื่อพระพุทธศาสนาและประชาชนของพระองค์แล้ว เมื่อพระชนมายุ ๗๖ พรรษา พระองค์ทรงประชวร และเสด็จสวรรคต ครองราชย์ ๔๒ พรรษา ทรงได้รับสมัญญานามว่า “พระเจ้าธรรมาโศกราช”

จากการศึกษาภูมิหลังประวัติศาสตร์ชมพูทวีปและอาณาจักรของพระเจ้าอโศกมหาราช พระราชประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราช สรุปได้ ดังนี้

ภูมิหลังประวัติศาสตร์ชมพูทวีปและอาณาจักรของพระเจ้าอโศกมหาราช สรุปได้ดังนี้ ในสมัยพุทธกาลชมพูทวีปมีทั้งหมด ๑๖ แคว้น มีแคว้นใหญ่ อยู่ ๓ แคว้น คือวัชชี มคธ และโกศล ต่อมาแคว้นโกศลตกเป็นเมืองขึ้นของแคว้นมคธ ขณะเดียวกันแคว้นวัชชี ก็เสื่อมอำนาจลงมาก ทำให้แคว้นมคธมีอำนาจเหนือแคว้นทั้งปวงเป็นศูนย์กลางการปกครองของชมพูทวีปในที่สุด มินครปาฏลิบุตร เป็น

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), *จารึกอโศก*, หน้า ๑๐๘ - ๑๐๙.

^{๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *จารึกอโศก ธรรมจักรบนเศียรสิงห์ รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิ, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๖.

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), *จารึกอโศก*, หน้า ๑๑๐.

เมืองหลวง พระเจ้าจันทรคุปต์ ได้ทำการขับไล่การรุกรานของ กรีก ออกจากแผ่นดินชมพูทวีป ทรงสถาปนาราชวงศ์โมริยะขึ้น พระองค์ทรงนับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท (เซน) บั้นปลายชีวิตทรงสละราชสมบัติ ออกผนวชในศาสนาเซน เหล่าขุนมนตรี ให้การสนับสนุน พระเจ้าพินทุसार ครองราชย์สืบมา พระเจ้าพินทุसार ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ อย่างเคร่งครัด เมื่อสิ้นรัชกาล พระองค์แล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชได้ถูกสถาปนาขึ้นครองราชย์ ในรัชสมัยนี้ ถือว่าแผ่นดินชมพูทวีปเป็นปึกแผ่นกว้างใหญ่ไพศาลมากที่สุดในประวัติศาสตร์ ทรงให้การนับถือพระพุทธศาสนา ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองสูงสุด

พระราชประวัติพระเจ้าอโศกมหาราช ชาตินิคม จากการศึกษาพบว่า พระเจ้าอโศกมหาราช ประสูติจากราชวงศ์โมริยะ พ.ศ.๑๘๔ เป็นพระราชโอรส ของพระเจ้าพินทุसार กับพระนางศิริธรรมา มีพี่น้องร่วมพระราชบิดา ๑๐๑ พระองค์ พี่น้องร่วมพระราชมารดา ๑ พระองค์

วัยเยาว์ สรุปลได้ว่า เจ้าชายอโศก มีพระอุปนิสัย นิสัยโหดร้าย มีความเป็นอัจฉริยะ มีกำลังมาก เมื่ออายุ ๑๕ พรรษา ทรงจบศิลปศาสตร์ จาก เมืองตักศิลา ๑๗ พรรษา ได้ปกครองแคว้นวันตี ทรงเสกสมรสกับพระนางเวทิสมาหาเทวี ๒๐ พรรษา ประสูติพระราชโอรสชื่อมหินทกุมาร ๒๒ พรรษา ประสูติพระราชธิดาชื่อสังฆมิตตา กาลต่อมาพระราชโอรสและพระราชธิดาทรงออกผนวชในบวรพระพุทธศาสนา

การขึ้นครองราชย์สมบัติในระยะแรก จากการศึกษาพบว่า พระชนมายุ ๓๐ พรรษา ได้ทำพิธีราชาภิเษก พร้อมกับทรงสถาปนาพระนางอสนิมิตตาเป็นพระอัครมเหสี กล่าวกันว่าที่ล่าช้ากว่า ๔ ปี ในการสถาปนา เพราะพระองค์ทำสงครามกับพระประยูรญาติ และการไม่ยอมรับของราษฎร นอกจากนั้นพระองค์ยังมีนิสัยโหดร้าย ทรงประหารชีวิตผู้คนที่พระองค์ไม่พอใจ ด้วยพระองค์เอง จึงได้สมญานามว่า “จันทรอโศก” แปลว่าอโศกผู้ดุร้าย

พระราชอำนาจของพระเจ้าอโศกมหาราช อาจกล่าวได้ว่า พระราชอำนาจ ในคัมภีร์ทีปวงศ์ พบว่า เหล่าเทวดาจะนำเครื่องราชบรรณาการอันเป็นทิพย์มาถวายมิได้ขาด แม้สัตว์ต่างๆ ก็นำมาถวาย เป็นต้นว่า ผึ้งนกแขกเต้า ผึ้งหนู ผึ้งแมลงผึ้ง ผึ้งหมี ผึ้งนกการเวก พระยานาค ล้วนนำเครื่องราชบรรณาการมาถวายทั้งสิ้น

การนับถือศาสนา พบว่า พระเจ้าอโศกมหาราชทรงถามปัญหาอันลึกซึ้ง ตลอด ๓ ปี กับเจ้าลัทธิและนักบวชทั้งหลาย ซึ่งท่านเหล่านั้นไม่สามารถตอบปัญหาให้พอพระทัยของพระองค์ได้ ประกอบกับการไม่สำรวมในการบริโภคของเจ้าลัทธิและนักบวชเหล่านั้น พระองค์ทรงดำริว่า พระอรหันต์มีในโลกหรือไม่ จากทรงดำริดังกล่าวจึงเป็นปฐมเหตุให้พระองค์ทรงฝึกฝนในการค้นหา พระอรหันต์

การนับถือพระพุทธศาสนา จากการศึกษาสรุปได้ ดังนี้ พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงนับถือพระพุทธศาสนาเพราะพระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นปฏิบัติ และได้สดับพระธรรมเทศนาจาก นิโคธรรสามเณร เรื่องอัปมาทธรรม อันมีใจความว่า “ความไม่ประมาทเป็นหนทางอันไม่ตาย ความประมาท เป็นหนทางแห่งความตาย คนผู้ประมาทก็เหมือนคนที่ตายแล้ว”

พระเจ้าอโศกมหาราชกับพระอุคุปต์ พบว่า พระเจ้าอโศกมหาราชกับพระอุคุปต์ ในคัมภีร์อโศกาวทาน พบว่า พระอุคุปต์ผู้เป็นเลิศในการแสดงธรรม พร้อมด้วยพระอรหันต์ ๑๘,๐๐๐

รูป ได้นำเสด็จพระเจ้าอโศกมหาราช ไปยังสถานที่สำคัญในพระพุทธศาสนา ให้การอุปถัมภ์ พระสงฆ์ ทรงเยี่ยมประชาชนและอารามต่างๆ เรียกพระราชกรณียกิจนี้ว่า “ธรรมยาตรา”

การสร้างสถูปวิหารและการจาริก สรุปลงได้ดังนี้ หลังจากที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงค้นพบ พระสถูปอันเป็นที่ประดิษฐานของพระบรมสารีริกธาตุ พระทรงโปรดให้สร้างวิหาร ๘๔,๐๐๐ แห่ง และนำพระบรมสารีริกธาตุบรรจุไว้ โปรดให้สลักภาพพุทธประวัติจากหิน และจารึกต่างๆ ไว้ตามวิหาร เหล่านั้น รัฐบาลอินเดียนำมาใช้เป็นตราแผ่นดิน และใช้ ตราธรรมจักร ไว้ในธงชาติของอินเดียอีกด้วย

การสังคายนาครั้งที่ ๓ และการส่งพระธรรมทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา จากการศึกษาพบว่า พ.ศ.๒๓๔ การสังคายนาครั้งที่ ๓ ของฝ่ายเถรวาท เกิดขึ้นจากเดียรฉัตรปลอมเข้ามาเป็น พระสงฆ์จำนวนมาก พระเจ้าอโศกมหาราชทรงปรารภถึงเหตุการณ์ดังกล่าว จึงโปรดให้มีการ สังคายนาครั้งที่ ๓ ขึ้น โดยมีพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นประธาน พระอรหันต์ ๑,๐๐๐ รูป ร่วมทำสังคายนาที่วัดอโศการาม เมืองปาฏลิบุตร พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นศาสนูปถัมภ์ สิ้นเวลา ๙ เดือนจึงแล้วเสร็จ หลังจากพระธรรมวินัยถูกต้องสมบูรณ์ดีแล้วนั้น จึงส่งพระธรรมทูตไปเผยแผ่ พระพุทธศาสนายังประเทศต่างๆ จำนวน ๙ สาย เพื่อให้พระพุทธศาสนามั่นคงถาวรสืบไป

บันปลายแห่งพระชนม์ชีพ ของพระเจ้าอโศกมหาราช สรุปลงได้ดังต่อไปนี้ หลังจากที่ พระองค์ทรงทุ่มเทเพื่อพระพุทธศาสนาและประชาชนของพระองค์แล้ว เมื่อพระชนมายุ ๗๖ พรรษา พระองค์ทรงประชวร และเสด็จสวรรคต ครองราชย์ ๔๒ พรรษา ทรงได้รับสมัญญานามว่า “พระเจ้าธรรมาโศกราช”